

Przodkowie i najbliżsi Mikołaja Kopernika

K. Mikulski

*Wydział Historyczny,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika,
ul. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń*

O toruńskich przodkach Mikołaja Kopernika pisano często, ale badania nad ich genealogiami kryły wiele tajemnic i niedopowiedzeń. Jeszcze słabiej rozpoznane i jak wynika z moich ustaleń – zupełnie błędne – były lansowane dotąd w literaturze losy rodziny Koperników. A przecież to na pochodzeniu przodków astronoma biografowie polscy i niemieccy budowali wnioski o jego narodowości. Dziś można już cofnąć wywód toruńskich przodków Mikołaja Kopernika o kolejne pokolenia wstecz, wskazać pochodzenie spokrewnionych z nim rodzin. Czy wiedza ta pomaga odpowiedzieć na pytanie kim był Kopernik – Polakiem czy Niemcem?

Spór ten pozostał jałowy, gdyż próbowano oceniać „narodowość” Kopernika według norm obowiązujących w XIX i XX w. Tymczasem sam astronom był przez całe życie wiernym poddanym kolejnych królów polskich z dynastii Jagiellonów, co zgodnie z wówczas panującymi normami prawnymi i obyczajowymi czyniło go Polakiem. Co więcej - dał dowód swojego patriotyzmu i przywiązania do „Ojczyzny” w Olsztynie, pisząc list do króla Zygmunta I Starego i zapewniając o swojej wierności. Powtórzmy tylko za Kopernikiem: „Pragniemy bowiem czynić to, co przystoi ludziom szlacheckim i uczciwym oraz bez reszty oddanym Waszemu Majestatowi, nawet jeśliby przyszło nam zginąć. Pod tegoż Majestatu opiekę się uciekając całość naszego mienia i nas samych polecamy i powierzamy”.

Na tym tle warto przyjrzeć się przodkom naszego astronoma. W świetle badań nad genealogiami rodzin patrycjatu toruńskiego w średniowieczu uznać trzeba, że rodzina matki astronoma, Watzenrodowie, przybyła do Torunia bezpośrednio z Westfalii w I poł. XIV w., wraz z największą falą migracji z tego kierunku. Nie ma żadnego pokrycia w źródłach sugerowane wcześniej śląskie pochodzenie rodziny, a przynajmniej śląski epizod w tych dziejach przed przenosinami do Torunia. Ziębicko-wrocławscy i toruńscy Watzenrodowie to dwie odrębne rodziny, być może o wspólnych, ale wcześniejszych korzeniach. To westfalskie pochodzenie Watzenrodów potwierdzają ich kolidacje w Toruniu. Spośród 8 praprababek Mikołaja Kopernika – 6 pochodziło z rodzin, które wywodziły się z Westfalii, jedna przybyła może z ziem ruskich, jedna bezpośrednio z Inflant, ale wcześniej mogła też mieszkać w Westfalii.

Nazwisko astronoma „Kopernik” miało najpewniej charakter odzawodowy, było hybrydą językową i składało się z zapożyczonego z jęz. niemieckiego członu „koper” (niem. Kupfer – miedź) i słowiańskiej końcówki „nik” na określenie osoby zajmującej się wyrobem lub przetwórstwem, w tym przypadku miedzi. Nazwisko to mogło ukształtować się na pograniczu etnicznym polsko-niemieckim na Śląsku, w rejonie między Górami Sowimi a Jeseníkami, gdzie wydobywano zapewne już w średniowieczu rudę miedzi, towarzyszącą występującym tam złożom złota i srebra.

Nie ma żadnych przesłanek, które pozwoliłyby łączyć rodzinę Koperników, przodków astronoma, z sołtysami wsi Koperniki i Hawy koło Nysy. Nie ma też dowodów ani nawet poszlak, które pozwalają dopatrywać się w Mikołaju, kamieniarzu z Krakowa, przyjętym tam do prawa miejskiego w 1396 r., prapradziada astronoma. Jan Kopernik, znany ze źródeł krakowskich z lat 1429-1442, nie mógł być dziadem astronoma. Przeczy temu niski status społeczny i młody wiek tego człowieka w latach 1429-1433 (był sługą, potem domownikiem Jana Banke, potem młodszym współnikiem Jana Sweidniczera) i przyjęcie obywatelstwa krakowskiego dopiero w 1437 r. Z momentem przyjęcia obywatelstwa trzeba łączyć też czas zawarcia przez niego małżeństwa. Z takiego zestawienia dat wynika, że Jan nie mógł być ojcem wymienianego w źródłach od 1447 r. i już wówczas pełnoletniego, ale jeszcze bez praw obywatelskich, kupca krakowskiego Mikołaja (ojca astronoma).

Jan Kopernik mógł być tożsamy z Janem Kopersmedem z Nysy, synem Jerzego, który pojawił się jako spadkobierca ojca w mieście rodzinnym w 1442 r. Określanie go, jego przodków i potomków nazwiskiem „Kopersmed” w nyskiej księdze ławniczej jest jak najbardziej typowe. Była ona prowadzona w języku niemieckim, a nazwiska słowiańskie wpisywanych do niej osób, szczególnie gdy było zrozumiałe ich znaczenie po niemiecku, tłumaczono na język urzędowy księgi.

Kolejną przesłanką wskazującą na tożsamość Koperników i Kopersmedów z Nysy jest kryterium imionowe. Bratem Jerzego Kopersmeda z Nysy był Andrzej, zmarły przed 1436 r., który pozostawił po sobie nieletnie dzieci. Jednym z nich mógł być ojciec astronoma Mikołaj. Taką hipotezę wzmacnia fakt nadania młodszemu z synów imienia Andrzej – po dziadzie ojczystym. Jan Kopernik alias Kopersmed mógł więc być bratem stryjecznym, a nie ojcem Mikołaja Kopernika, ojca astronoma. Na bliskie ich pokrewieństwo wskazuje związek obu z kupcem krakowskim Janem Sweidniczerem.

Ojciec astronoma pojawił się w Toruniu już w 1455 r. i ożenił się z Barbarą Watzenrode najpewniej w 1458 r. Mikołaj Kopernik nie był – jak twierdzono w dotychczasowych opracowaniach – najmłodszym dzieckiem urodzonym w tym małżeństwie. Najstarszą córką Mikołaja i Barbary była Barbara (ok. 1460 – po 1525), potem Katarzyna (ok. 1471 – po 1509), Mikołaj (1473-1543) i Andrzej (ok. 1475 – 1516/8). We wszystkich źródłach, w których bracia występowali razem, Mikołaj był wymieniany przed bratem. Za błędne ustalenie starszeństwa dzieci w rodzinie Koperników odpowiedzialny jest pisarz gdański z początku XVII w. Stanisław Bornbach, który tworząc genealogie rodzin spokrewnionych z jego gdańskimi pryncypałami, uwzględnił też Koperników. Tyle tylko, że nie znając kolejności rodzenia się w niej dzieci, wymienił je w kolejności alfabetycznej (Andreas, Barbara, Catharina, Nicolaus).

Mikołaj Kopernik urodził się najpewniej nie w domu przy ul. Świętej Anny (dziś Kopernika 15 – dzisiejszy „Dom Mikołaja Kopernika” – oddział muzeum, gromadzący pamiątki po astronomie), tylko w kamienicy przy Rynku Staromiejskim (nr 36). Połowa tej kamienicy należała do rodziny Watzenrode już w końcu XIV w. W 1468 r. Mikołaj Kopernik (ojciec) dokupił drugą połowę kamienicy i mógł natychmiast się do niej przenieść wraz z rodziną. Wcześniej zakładano, że Kopernik musiał dokupić drugą połowę kamienicy po 1468 r. i przeniósł się do domu przy Rynku dopiero ok. 1480 r., kiedy sprzedał kamienicę przy ul. Św. Anny (dziś Kopernika). Problem z określeniem domu, w którym urodził się Kopernik, pojawił się już w XVIII w. i nie był rozwiązany do 2015 r.

SP9-3

Na koniec warto też poświęcić kilka zdań Annie Schilling – uznanej w literaturze za kochankę astronoma. Zdecydowanie pewniejsze jest przyjęcie, że była ona daleka kuzynka Kopernika, z którą astronom miał wspólnego dziadka Łukasza Watznerode starszego, a jej matką była siostra cioteczna astronoma Krystyna, z domu von Allen, żona Henryka Krügera.

Konkluzja: Można w świetle tych ustaleń stwierdzić, że o pochodzeniu, młodości i stosunkach rodzinnych Mikołaja Kopernika wiemy dzisiaj znacznie więcej, niż 50 lat po jego śmierci i jeszcze kilka lat temu.